

Kirjallisuutta

netyt näytteet ovat tietääkseni ainoat Miehikkälän murteesta julkaistut aidot kielennäytteet sitten Lauri Kettusen Suomen murteet -teoksen I osan ilmentymisen v. 1930. Kettusella oli parinkymmenen rivin näyte Miehikkälän kirkonkylästä. Laalon ensimmäinen näyte on Muurolasta, muiden näytteiden saantikylää ei ole mainittu.

Murreoppaan laatimiseen ei ole vaikiintunut mitään tiettyä kaavaa – onneksi. Nyt on murteiden harrastajilla kaikki mahdollisuudet ottaa kuvattavan murteen erikoispiirteet haluamallaan tavalla huomioon. Klaus Laalon kirjaansa tekemä jäsentely vaikuttaa onnistuneelta. Kun hän lisäksi on muoto-opillista aineistoa Miehikkälästä kerätessään perehtynyt hyvin paikkakunnan murteeseen, ei ole ihmeteltävä sitä, että hänen oppaansa tarjoaa mielenkiintoista luetavaa muillekin kuin miehikkäläläisille. Edellä esittämäni kritiikki kohdistuu pääosin vähäisiin yksityiskohtiin ja perustuu ajatukseen, että pitäjäläisiä itseään voivat kiinnostaa kylienkin puheenparren erikoisuudet ja pitäjän eriosien murre-erot samoin kuin se, miten Miehikkälän murre mahdollisesti eroaa vanhan emäpitäjensä Virolahden murteesta (Miehikkälähän itsenäistyi kunnallisesti ja seurakunnallisesti vain runsaat sata vuotta sitten) ja miten se poikkeaa itä- ja pohjoispuolen naapuripitäjien kielestä (esim. Mieh-VirL *tu(l)lee*, Säkk-Yläm-Luu *tulloo*). Joka tapauksessa Laalo on saanut aikaan murrejulkaisun, jonka uskon innoittavan toisiakin muoto-opin kerääjiä ja muita murteiden tutkijoita seuraamaan perässä. Huolellisesti tehty murreopas sisältää arvokasta kielinainesta ja kiintoisia tutkimustuloksia, mutta samalla se on myös kaunis kiitos korvauksetta toimineille kielimestareille ja muille paikallisille avustajille.

MATTI PUNTTILA

Uutta passiivista

PAUL KENT ANDERSEN *A new look at the passive*. Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft 11. Peter Lang, Frankfurt am Main 1991. 161 s.

Passiivi on kielenilmiö, josta on kirjoitettu paljon mutta joka ei tunnu lakkaavan askarruttamasta kielentutkijoita. Paul Kent Andersenin tuore teos on yksi lisää maailmalla runsaana rönsyävään passiivitutkimukseen. Suomalaislukijaa kirja kiinnostaa siksi, että sen yhtenä aineskielenä on suomi.

Passiivi on oikeastaan sisällöltään epätarkka kielioppitermi, koska sillä voidaan viitata monentyyppisiin kielen rakenteisiin. Se voidaan käsittää morfologiseksi, syntaktiseksi, semanttiseksi, kognitiiviseksi tai diskurssin ilmiöksi. Kirjassaan Andersen pyrkii löytämään passiiville yleispätevän universaalien määritelmän, mihin eivät hänen mielestään ole toistaiseksi pystyneet sen paremmin formaaliset kuin funktionaalis-typologisetkaan kieliteoriat. Andersen käsittelee tässä tutkimuksessa passiivia lähinnä muodon (morfologian ja syntaksin) kannalta sitoutumatta mihinkään tiettyyn kieliopilliseen kuvausmalliin. Myöhemmin hän aikoo paneutua passiivin funktionaalisiin ominaisuuksiin.

Passiivi-termin juuret johtavat latinan kautta kreikkaan. Kreikan kieliopissa erotettiin kolme verbien pääluokkaa: *enérgeia*, *páthos* ja *mesótēs* (latinannettuna *activum*, *passivum* ja *medium*). Passiiviksi käännetyllä kreikan *páthos*-luokalla ei kuitenkaan alun perin ole tarkoitettu sitä, mitä passiivilla nyt tarkoitetaan. Passiivi-termin nykyinen käyttötapa on Andersenin mukaan modernin kielitieteen luoma ja perustuu alkupe- räisten kreikan ja latinan termien väärään tulkintaan. Terminologiset seka- vuudet näyttävätkin selvästi haitanneen passiivin tutkimista.

Passiivi on perimmältään morfologinen luokka: sen ilmaisemiseen tarvitaan

muotoainesta, joka erottaa sen vastavasta aktiivi-ilmauksesta. Eri kielissä on erilaisia tapoja muodostaa passiivi. Tähän tarkoitukseen voidaan käyttää ainakin refleksiivi-, mediuimi- tai muuta valenssinalentajamorfeemia taikka kausatiivimorfeemia tai epämääräistä persoonaa ilmaisevaa morfeemia. Andersenin mukaan mikään passiivin ilmaisin ei ole alkuaan passiivikäyttöinen, vaan passiivimorfeemi on aina kehittynyt jostakin toisenfunktioisesta morfeemista semanttisen yleistymisen ja kielipillistumisen tietä. Passiivi on siis sekundaari kielipillinen luokka, mikä tuntuu toisaalta hieman kummalta, kun se kuitenkin on osoittautunut melkoisen universaaliksi kategoriaksi. Passiivilla voi olla samassa kielessä useita eri morfologisia ilmaisukeinoja. Se, että samaa keinoa käytetään muidenkin kielellisten rakenteiden kuin passiivin ilmaisemiseen, tietysti osaltaan vaikeuttaa passiivin määrittelyä.

Usein passiivin tunnuksena on refleksiivinen pronomini (tai nomini), joka on ajan oloon saattanut kulua ja jopa kiinnittyä verbiin affiksiksi. Tällainen passiivi on esim. romaanisissa kielissä ja venäjässä. Tässä merkityksenkehityksessä on välivaiheena ollut ns. antikausatiivi eli refleksiivisen verbinmuodon käyttö epäagenttiivista toimintaa kuvaamaan. Toinen mahdollinen passiivin takana oleva muotoainainen on kausatiivinen morfeemi, josta johtaa refleksiivisen kausatiivirakenteen kautta semanttinen yhteys passiiviin. Tätä reittiä on suomenkin passiivi historiallisesti kehittynyt. Kolmatta, tyyppiltään liittomuotoista passiivia edustaa esim. germaanisten kielten perifrastinen passiivi: sen taustalla on epäaktiivisen apuverbin ja partisiipin yhtymä, josta on ensin kehkeytnyt resultatiivinen verbirakenne ja sitten passiivi. Neljäs passiivimorfeemin alkuperälähde on monikollinen pronomini, josta kulkee geneerisen verbirakenteen kautta tie passiiviin. Andersen käy tutkimuksessaan nämä passiivin ilmaisimina esiintyvät eri morfeemityypit yksityiskohtaisesti läpi sekä esittää monia tarkennuksia ja lisä-

huomioita käsityksiin niiden semanttisista kehitysmekanismeista.

Andersen lähestyy passiivimorfologiaa näkökulmasta, jota hän kutsuu »semiootiseksi». Siinä morfeemilla ajatellaan olevan yksi yleinen, skemaattinen merkitys, joka puolestaan sisältää joukon spesifisiä, kontekstuaalisia merkityksiä (funktioita). Passiivimorfeemilla on yleensä muitakin tehtäviä kuin vain passiivin ilmaiseminen, koska morfeemin omaksuma uusi passiivinen käyttö ei ole ainakaan heti syrjäyttänyt sen alkuperäisempiä käyttötapoja. Andersenin ajatuksena on, että morfeemit ja kielelliset ilmaukset ovat tyyppillisesti monifunktioisia: kielenainesten käyttötavat eivät seura automaattisesti morfeemeista, syntaktisista rakenteista eivätkä lekseemistä sellaisinaan, vaan täsmentyvät vasta kontekstissa.

Kirjassa nousee keskeisenä esiin kysymys morfologian ja syntaksin osuudesta passiivin määrittelyssä. Jo alkajaisiksi kirjoittaja hylkää mahdollisuuden ajatella, että passiivi olisi puhtaasti syntaktinen rakenne ja passiivimorfologia vain tämän syntaktisen reaalistuman refleksi. Mikään syntaktinen rakenne (tai prosessi) ei ole yksin passiiville ominainen, joten syntaksin pohjalta passiivia ei voi rajata. Andersen korostaakin morfologian merkitystä passiivin tunnistamisessa ja määrittelyssä. Toisaalta hän on sitä mieltä, että passiivimorfologiaa ei varsinaisesti ole olemassakaan, koska passiivi on vain monikäyttöisen morfeemin yksi eikä edes ensisijainen käyttötapa muiden joukossa.

Passiivia ei Andersenin mukaan voi määrittellä pelkästään morfologisten tai syntaktisten ominaisuuksien perusteella. Hän käsittääkin passiivin kompleksiseksi kognitiiviseksi rakenteeksi, joka koostuu eri kognitiivisista piirteistä (hieman samaan tapaan kuin foneemi on tapana käsittää distinktiivisten piirteiden kimpuksi). Andersenin erottamia passiivin kognitiivisia piirteitä ovat muun muassa, että verbin ilmaisema toiminta vaikuttaa lauseen »subjektiin», verbin valenssi on

yksi ja verbin ilmaisemassa tilanteessa on läsnä ulkoinen initiaattori tai aiheuttaja. Passiivi on näin määriteltyinä luonteeltaan prototyyppinen luokka: yksitaiskielten passiivissa kaikki nämä piirteet eivät välttämättä kimppuunnu, eikä mikään niistä ole yksin passiiville ominainen. Lukijalle jää kuitenkin epäselväksi, mikä Andersenin tarkoittama kognitiivinen rakenne oikeastaan on. Jotenkin hahmottomalta tuntuu hänen passiivin määritelmänsäkin, jonka mukaan passiivi on rakenne, jossa on mukana kaksi osanottajaa: initiaattori (tyypillisesti agentti) ja patientti. Näistä vain jälkimmäinen edustuu passiivilauseen »ytimessä» (so. subjektina tai objektina); initiaattori on mukana korkeintaan lauseen periferiassa jos ollenkaan.

Kirjan keskeisiä teemoja on morfeemien ja kielellisten rakenteiden semanttinen kehittyminen ja muuttuminen, jota käsitellään enimmäkseen valaisevasti. Useassa kohtaa kuitenkin häiritsee, ettei Andersen tee eroa synkronian ja diakronian kesken. Hän sanoo esim. passiivissa olevan kyse toiminnan ulkopuolisen initiaattorin (tyypillisesti agentin) lisäämisestä intransitiivisen verbiakenteen kognitiiviseen piirteistöön, mutta tarkoittaako hän lisäämisellä tässä kielenpuhujan tai -kuvaajan tietoisesti suorittamaa tekoa vai ajan mittaan tapahtunutta morfeemin vähittäistä semanttista siirtymää? Tai kun passiivin katsotaan kehittyneen antikausatiivista, pidetäänkö tätä prosessia puhtaasti historiallisena vai onko se käsitettävissä myös synkroniseksi, verbinmuotojen monikäyttöisyyttä ilmentäväksi ajatusmalliksi? Ilmeisesti molemmat näkökulmat passiiviin ovat mahdollisia.

Passiivi on pääluokkana (*voice*) kytköksessä aktiiviin, joka on sen tunto-merkitön pari ja käsitetään yleensä passiiviin nähden ensisijaiseksi. Mutta onko passiivilause johdettavissa vai jopa johdettava aktiivilauseesta? Passiivi on ollut kiitollinen kuvauskohde generatiiviselle transformaatioteorialle, jonka mukaan passiivilause on sellaisen syntaktisen

operaation tulos, jossa aktiivilauseen objekti nousee passiivilauseen subjektiksi ja vastaavasti aktiivilauseen subjekti alentuu passiivilauseessa agentiksi tai eliminoiduu kokonaan. Prosessuaalisesti passiivissa on kyse sekä etu- että taka-alais-tamisesta. Prosessiajattelu ei mitenkään hallitse Andersenin passiivinäkemyistä, mutta pilkottaa kyllä monin paikoin sen taustalla.

Teoksessa on runsaasti teoreettisia ekskursseja. Passiiville ominaista morfologian ja syntaksin riippumatonta suhdetta todistellaan muinaisintian komparaattiorakenteiden avulla. Passiivimorfologian tarkastelussa noudatettavaa »semioottista» lähestymistapaa puolestaan valaistaan klassisen kreikan dativisijan, eräiden Euroopan kielten monikon 1. persoonan inklusiivisuuden/eksklusiivisuuden ja suomen akkusatiivi – partitiivi -sijaopposition avulla, joita kaikkia tapauksia yhdistää muotoaineksen monifunktioisuus. Kirjan nämä osat tuntuvat kokonaisuuden kannalta irrallisilta ja hajottavat itse pääasian käsittelyä.

Andersen tavoittelee tutkimuksessaan objektiivisuutta ja tuoreutta suhtautumalla passiiviin traditioita ja auktoriteetteja liiemmin kunnioittamatta. Hänen ajatuksensa ovat saaneet hyvin ristiriitaisen vastaanoton; onpa hänellä ollut suoranaisia vaikeuksia saada kirjaansa julki. Tämä on oikeastaan yllättävää, koska esimerkiksi suomen passiivin ja passiivijohdokset tuntevasta Andersenin näkemykset eivät tunnu mitenkään tavattomilta. Kirjoittajan tapa tarttua passiiviin tuntuu hedelmälliseltä, mutta hänen ajatuksensa jättävät vielä keskeneräisen vaikutelman. Kielellisen muodon yhteys kielenulkoiseen todellisuuteen jää tarkastelussa harmittavan ohueksi, vallankin kun Andersen erityisesti korostaa kontekstin (niin kielellisen kuin kielenulkoisenkin) huomioonoton tärkeyttä kielen analyysissa. Andersenin tutkimuksen arvo on nähdäkseni pikemmin sen sisällökkäissä yksityiskohdissa kuin kokonaisnäkemyksessä. Poleemisesta sävy-stään ja jankkaavasta tyylistään huoli-

matta kirja on passiivista ja sen lähi-ilmiöistä kiinnostuneelle hyvinkin tutustumisen arvoinen.

VESA KOIVISTO

Tutkimus kertomusperinteestä

ANNA-LEENA SIIKALA (ed.), *Studies in Oral Narrative*. Studia Fennica 33. Transl. by Susan Sinisalo. SKS, Jyväskylä 1989.

Suomalaiset kertomusperinteen tutkijat esittäytyvät englanniksi Anna-Leena Siikalan toimittamassa Studia Fennica 33:ssa, joka on saanut nimekseen *Studies in Oral Narrative*. Kirjoittajia on 15 ja artikkeleita kuuteen osastoon jaetussa kirjassa 18. Osa artikkeleista on julkaistu aikaisemmin suomeksi, mm. Kalevalaseuran vuosikirjassa *Kertojat* ja kuulijat ja Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjassa 35.

Kirjan avaavassa osastossa »Kertomusten tutkimuksen kysymyksiä» Lauri Honko kirjoittaa genreteoriasta, jonka hän nimeää folkloristiikan keskeiseksi paradigmaksi. Honko esittelee kansainvälistä genrekeskustelua; keskeiseksi kysymykseksi nousee genrejen universaalius vs. etnisyys tai kulttuurispesifisyys. Pentti Leino kirjoittaa kertomusten erilaisista tulkintatraditioista folkloristikassa.

Osastossa »Kertoja» Annikki Kaivola-Bregenhøj kuvaa folkloristiikan kiinnostuksen suuntautumista kertojiin maantieteellis-historiallisen koulukunnan yksinvallan murruttua. Kertoja – proosa-perinteen esittäjä – käsiteltiin aktiiviseksi repertoaarinsa kasvattajaksi ja muuntelijaksi. Kertojatutkimuksen pääsuuntauksia ovat elämänhistoriallinen ja performanssitutkimus. Hieman yllättävästi Kaivola-Bregenhøj, joka itse on

tehnyt nimenomaan kenttätutkimuksia kertojen parissa, päättää artikkelinsa tekstintutkimuksen puolustukseen, väitteeseen, ettei kaikkien tarvitse olla kenttätutkijoita edes 1980-luvulla. Kirjan artikkelit todistavat samaa; myös arkistomateriaaliin perustuen voidaan tehdä relevanttia ja mielenkiintoista tutkimusta, vaikkei kenttätutkimuksenkaan mahdollisuuksia pidä vähätellä.

Irma-Riitta Järvinen kuvaa artikkelissaan Nastja Rantsia, legendojen kertojaa, jota Martti Haavio on romantisoinut perinteentaitajana; toisaalta hämmästyttä herättää tutkijoiden ja Nastja Rantsin oman yhteisön jyrkästi poikkeava käsitys hänestä. Yksittäiseen kertojaan keskittyy myös Gun Herranen; hänen kohteensa on Sokea-Strömberg, kirjoista satuja oppinut ja niitä aktiivisesti muunnellut perinteentaitaja.

Osastossa »Tuottaminen ja performanssi» Annikki Kaivola-Bregenhøj soveltaa skeemateoriaa kertomusten tuottamiseen; Päivikki Suojanen kuvaa spontaanin saarnan tuottamista; Urpo Vento kertomista rituaalisena tapahtumana, jonka merkityksiin ei pelkän tekstimuistiinpanon avulla päästä käsiksi. Vento tähdentää kerronnan kontekstuaalisuutta ja epäsuorasti havainnoinnin tärkeyttä myös folkloristikassa. Onko termi »rituaalinen» paikallaan tässä yhteydessä, on toinen kysymys; termi olisi jotenkin suojattava siltä inflaatiolta, jossa mikä tahansa tapa alkaa jo täyttää rituaalin tunnusmerkit.

Osasto »Kertomukset käytössä» vie kenttätutkimuksiin. Seppo Knuutila kirjoittaa Sivakan kylän »radikaalia etnohistoriaa» kyläläisten itsestään, toisistaan, kertomien perusteella. Lassi Saresalo tarkastelee Tenon saamelaiden keskeistä kertomushahmoa, Kadja-Nillaa – keskeiseksi, mutta tavallaan turhaksi ongelmaksi tässä artikkelissa nousee kertomusten genreanalyysi, jota ei käytetä mitenkään johtopäätösten tekemiseen. Leea Virtanen, joka on kunnostautunut löytämällä monia perinteenlajeja elävien kirjoihin, on kerännyt aineistoa unien